

พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้*

Buddhism and Forest Conservation

พระสว่าง จานวโร**

Phra Sawang Thanwaro

ทยิดา ผลสมบูรณ์***

Tayida polsomboon

ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดนอก อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี

Buddhist Sunday School in Wat Nok, Mueang Chonburi District, Chonburi Province

ปรัชญา บุตรสะอาด****

Pratya butsaad

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชลบุรี, ประเทศไทย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chonburi Sangha College, Thailand

E-mail: butsaad16@gmail.com

Received: December 03, 2024

Revised: December 17, 2024

Accepted: December 19, 2024

บทคัดย่อ

บทความทางวิชาการนี้เป็นการศึกษาพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้ เพราะว่าป่าไม้เป็นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่มีความสำคัญยิ่งต่อมนุษยชาติในการช่วยรักษาความสมดุลของระบบนิเวศอันที่จะไม่นำมาซึ่งภัยวิบัติทางธรรมชาติแก่มนุษย์ไม่ว่าจะเป็นความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกถูกต้องตามฤดูกาล เมื่อฝนตกดินที่ไร้คุณภาพ ก็ไม่สามารถกักเก็บน้ำไว้ได้ หรือไม่ก็เกิดอุทกภัยอย่างฉับพลัน ปัญหาการพังทลายของหน้าดิน ปัญหามลพิษ อุนหภูมิสูงขึ้น เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ ล้วนแต่มีที่มาจากสาเหตุเดียวกัน คือ การสูญเสียระบบนิเวศ ป่าไม้ถูกทำลายเพราะการใช้ทรัพยากรผิดวิธี และทุกวันนี้ มนุษย์

* บทความนี้ ได้พัฒนามาจากบทความวิชาการ ที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือสารนิพนธ์ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๗ งานพิธีประสาทปริญญา ประจำปี ๒๕๖๗ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ระหว่างวันที่ ๗-๘ ธันวาคม ๒๕๖๗

** พระสว่าง จานวโร Phra Sawang Thanwaro

*** นางสาวทยิดา ผลสมบูรณ์ Tayida polsomboon ครูจิตอาสาสอนพระพุทธศาสนา

ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดนอก อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี Buddhist Sunday School in Wat Nok, Mueang Chonburi District, Chonburi Province

**** นายปรัชญา บุตรสะอาด Pratya butsaad อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชลบุรี

มีความต้องการทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น เนื่องจากจำนวนประชากรของแต่ละประเทศในโลกได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนเกิดปัญหาความขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติตามมา โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการรักษาระบบนิเวศอื่น เพื่อให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติกลับคืนมาได้

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา; การอนุรักษ์; ป่าไม้

Abstract

This academic article is a study of Buddhism and forest conservation because forests are natural environments that are very important to humanity in helping to maintain the balance of the ecosystem, which will not lead to natural disasters to humans, such as drought, unseasonal rain, when it rains, poor-quality soil that cannot retain water, or sudden floods, soil erosion, pollution, and rising temperatures, etc. These problems all come from the same cause: the loss of ecosystems. Forests are destroyed due to the misuse of resources, and today, humans have a higher demand for natural resources because the population of each country in the world has been increasing, leading to the problem of a shortage of natural resources, especially forest resources, which are important factors in maintaining other ecosystems in order to restore natural balance.

Keyword: Buddhism; Conservation; Forest

ความนำ

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันสำคัญที่มีบทบาทในการศึกษาอบรมสั่งสอนประชาชนให้มีจิตสำนึกอันดีงามต่อตนเองและธรรมชาติแวดล้อม รวมถึงพื้นป่า พันธุ์ไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ สัตว์บก แม่น้ำลำคลอง รวมทั้งมวลมนุษยชาติ ถึงแม้สถาบันพระพุทธศาสนาไม่มีเครื่องมือเพียงพอที่จะช่วยดูแลสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ แต่ก็มีศาสนธรรมเป็นเครื่องสวดสวดให้มวลมนุษยชาติมองเห็นตนเองอย่างเข้าใจอย่างมีคุณค่าสร้างสรรค์พัฒนาการแก่โลก ไม่สร้างความพินาศแก่สรรพชีวิตบนผืนโลก ในปัจจุบันนี้ความคิดที่ไม่ประกอบด้วยปัญญาขาดวิจาร์ณญาณในการมองปัญหาอย่างเป็นระบบแบบแผน และกระบวนการซึ่งเป็นต้นเหตุสำคัญแห่งการทำลายธรรมชาติ โดยแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ที่เป็นรูปธรรมเด่นชัด พื้นที่ป่าธรรมชาติลดเหลือน้อยลงทุกปี มนุษย์ได้ตัดต้นไม้ทำลายป่าทั้งภาครัฐบาลและเอกชนไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะตามมา เมื่อผืนป่าหมดไป ความแห้งแล้งมาเยือน ถ้าฝนตกมากก็เกิดอุทกภัยอย่างรุนแรงกว่าปกติ ปัญหาด้านมลพิษทางอากาศ ปัญหาดินขาดอินทรีย์วัตถุไม่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก ปัญหาด้านมลพิษทางน้ำ แม่น้ำยังคงอยู่ แต่ประชาชนไม่มีน้ำอุปโภคบริโภคอย่างเพียงพอ บ้างก็ปล่อยควันทิ้งออกทาง

อากาศ อากาศบริสุทธิ์หายไป มนุษย์ต้องเผชิญปัญหาเหล่านี้ทวีคูณขึ้นทุกวัน ทุกด้าน มีแม่น้ำลำคลองเหมือนไม่มีน้ำ มีพื้นดินเหมือนไม่มีดิน มีผืนป่าเหมือนไม่มีต้นไม้ มีลมฟ้าอากาศเหมือนไม่มีลมหายใจ คล้าย ๆ กับคนใกล้จะสิ้นชีวิต ลำคลองหลายสายในเมืองใหญ่ ๆ เน่าเสียและส่งกลิ่นที่ไม่พึงปรารถนา อันมีสาเหตุเกิดจากรัฐบาลขาดวิสัยทัศน์ที่ดี มองปัญหาเฉพาะหน้าว่า เมื่อมีโรงงานอุตสาหกรรมมาก ความยากจนจะลดน้อยลง ความอยู่ดี กินดีของประชาชนก็จะเพิ่มไม่มีขีดจำกัด โดยไม่คิดตามผลกระทบ อย่างเป็นกระบวนการครบวงจร โรงงานอุตสาหกรรมปล่อยน้ำเสียลงแม่น้ำลำคลอง ขณะที่แม่น้ำลำคลอง ยังคงอยู่ แต่ประชาชนไม่มีน้ำอุปโภคบริโภคอย่างเพียงพอ บ้างก็ปล่อยควันทoxicออกทางอากาศอากาศบริสุทธิ์หายไป มนุษย์ต้องเผชิญปัญหาเหล่านี้ทวีคูณขึ้นทุกวัน ทุกด้าน มีแม่น้ำลำคลองเหมือนไม่มีน้ำ มีพื้นดิน^๑

ในระบบนิเวศ ป่าจัดเป็นทรัพยากรธรรมชาติอย่างหนึ่ง ซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ และสิ่งมีชีวิตอื่นเพราะ “ป่าเป็นแหล่งกำเนิดปัจจัยสี่ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพเป็นแหล่งพลังงานเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ”^๒ ในพระพุทธศาสนา มีข้อมูลมากมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติมากกว่า ศาสนาอื่น แต่พระสงฆ์ไทยไปเน้นแต่เรื่องการบริหารจัดการ ไม่ค่อยพูดถึงเรื่องการเยียวยาธรรมชาติหรือให้ความสนใจต่อธรรมชาติเลย^๓ ดังนั้น การสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้และร่วมกันดูแลรักษาและธรรมาภิบาลในเรื่องของการปลูกต้นไม้ในทุกรูปแบบ จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะช่วยเพิ่มพื้นที่ป่าให้กับประเทศไทยต่อไป

แนวคิดพระพุทธศาสนาด้านการอนุรักษ์

พระพุทธศาสนามีแนวคิดเอื้ออาทรต่อธรรมชาติ โดยถือว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เช่น ต้องดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ เมื่อธรรมชาติหรือต้นไม้ถูกทำลาย มนุษย์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติย่อมได้รับผลกระทบทั้งในทางส่วนตัวและโครงสร้างอย่างแน่นอน ต้นไม้และป่าไม้ถือว่าเป็นหัวใจของสิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีพของมนุษย์แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จัดเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องเริ่มจากตนเองก่อน โดยการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในบ้าน สิ่งแวดล้อมภายในชุมชน และสิ่งแวดล้อมในสังคม โดยให้ความรู้ความเข้าใจ การอบรมให้ทราบถึงปัญหา สาเหตุของ

^๑ สมจันท์ ศรีปรัชยานนท์, นพดล อินทรเสนา “การบริหารจัดการเชิงพุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ แนวพุทธของพระสงฆ์ในจังหวัดลำปาง”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิทยาลัยสงฆ์ นครลำปาง, ๒๕๕๘), หน้า ๔๔.

^๒ อุแก้ว ประกอบไวยกิจ, บีเวอร์, มนุษย์-ระบบนิเวศและสภาพนิเวศในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนานาธิ, ๒๕๓๑), หน้า ๒๐๘.

^๓ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, บันทึกการเสวนา “เวทีทิศทางไท” เรื่อง พุทธศาสนากับการเยียวยาธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔.

ปัญหา และผลกระทบของปัญหาสิ่งแวดล้อม การรักษาทรัพยากรธรรมชาติ การป้องกันและแก้ไขปัญหาสังแวดล้อมเพื่อให้เกิดความรอบรู้ รู้ว่าสิ่งใดผิดสิ่งใดถูก สิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ มีจิตสำนึกเพื่อประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตน สอดคล้องกับแนวคิดของ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงว่าการที่จะทำให้บรรลุเป้าหมาย คือ การทำให้มีทรัพยากรธรรมชาติไว้ใช้และอยู่คู่กับโลกตลอดไปได้นั้น มีหลักการอนุรักษ์ ดังนี้ คือ

๑. การใช้อย่างฉลาด การจะใช้ ต้องพิจารณาให้รอบคอบถึงผลดี ผลเสีย ความขาดแคลนหรือความหายากในอนาคต อีกทั้งพิจารณาหลักเศรษฐศาสตร์ถึงต้นทุนและผลตอบแทนอย่างถี่ถ้วน

๒. การประหยัด ทรัพยากรใดที่มีน้อยหรือหายาก ควรเก็บรักษาไว้มิให้สูญไป บางครั้งถ้ามีของบางชนิดที่พอจะใช้ได้ ต้องใช้อย่างประหยัด

๓. การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีหรือเสื่อมโทรมให้ดียิ่งขึ้น กล่าวคือ ทรัพยากรใดก็ตามมีสภาพล่อแหลมต่อการสูญเปล่า หรือจะหมดไปถ้าดำเนินการไม่ถูกต้องตามหลักวิชา ควรหาทางปรับปรุงให้อยู่ในลักษณะที่ดีขึ้น

๔. การปรับปรุงให้ดีกว่าสภาพธรรมชาติเดิม เช่น การปฏิรูปที่ดิน การปลูกพืชหมุนเวียนหลายอย่างจะทำให้ดินดีขึ้น

๕. การนำของใช้แล้วกลับมาใช้ใหม่ เช่น การนำขวดน้ำพลาสติก กระดาษหรือเศษเหล็ก เป็นต้น กลับมาใช้ใหม่

๖. การใช้สิ่งอื่นทดแทนทรัพยากรธรรมชาติบางอย่าง เช่น ใช้เกลบซีเมนต์และขยะเป็นเชื้อเพลิง การใช้ปูนซีเมนต์ในการก่อสร้างแทนไม้

๗. การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการพัฒนา และต้องศึกษาผลได้ผลเสียอย่างรอบคอบเสียก่อน เช่น การสร้างโรงไฟฟ้า หรือเขื่อน

๘. การให้การศึกษาแก่ประชาชนที่อาศัยอยู่ตามท้องถิ่นในแหล่งธรรมชาติ เพื่อให้ประชาชนได้เข้าใจความสำคัญของระบบสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการดำรงชีวิตจะได้ช่วยกันอนุรักษ์^๕

ความหมายของคำว่า “การอนุรักษ์”

ความหมายของการอนุรักษ์นั้น คำว่า “การอนุรักษ์” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Conservation” มีผู้ให้ความหมายไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้

เกษม จันทรแก้ว กล่าวว่า การอนุรักษ์หมายถึง การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุงและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อจะได้เอื้ออำนวยให้คุณภาพสูง ในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป หรืออีกความหมายหนึ่งคือเป็นการใช้ตามความต้องการและประหยัดไว้เพื่อใช้ในอนาคต^๕

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), คนไทยกับป่า, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๗-๘.

^๕ เกษม จันทรแก้ว, วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๙๙-๑๐๐.

ซัชพล ทรงสุนทรวงศ์ ให้ความหมายว่า การอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึงการรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อคนทั้งหลายมากที่สุด ใช้ได้นานที่สุด ให้สูญเสียวทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรให้ทั่วถึงกัน การอนุรักษ์ไม่ได้หมายถึงการเก็บรักษาทรัพยากรไว้เฉย ๆ แต่เป็นการนำทรัพยากรนั้นมาใช้ประโยชน์ให้ถูกต้องตามกาลเทศะ^๖

ทัศนีย์ ทองสว่าง ให้ความหมายว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ทรัพยากรอย่างฉลาด ประหยัด และมีประสิทธิภาพ^๗

นิวัติ เรืองพานิช กล่าวว่า การอนุรักษ์หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด ให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร โดยทั่วถึงกัน^๘ และ วิชัย เทียนน้อย กล่าวว่า การอนุรักษ์หมายถึง การใช้ทรัพยากรให้มีประโยชน์ต่อคนส่วนมากให้ดีที่สุดและมีอายุการใช้งานที่ยาวนานที่สุด^๙

อำนาจ คอวนิช ให้ความหมายว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การนำออกมาใช้ประโยชน์ โดยรักษาไว้ให้คงสภาพเดิมมากที่สุด^{๑๐}

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์ คือการรักษาไว้ให้นานที่สุด และสามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด ทั้งนี้รวมถึงการดำรงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้คงสภาพที่ดีไว้ โดยให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การสูญเสีย และการทำลายน้อยที่สุด

ความหมายของป่าไม้

ซัชพล ทรงสุนทรวงศ์ ได้ให้ความหมายของป่าไม้ดังนี้ คำว่า “ป่า” ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๔๘๔ หมายความว่า ที่ดินที่ยังมิได้มีบุคคล ได้มาตามกฎหมายไม้ ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๔๘๔ หมายความว่า ไม้สัก และไม้อื่น ๆ ทุกชนิด ที่เป็นกอ เป็นเถา รวมถึงไม้ที่นำเข้ามาในราชอาณาจักร ไม้ไผ่ทุกชนิด ปาล์ม หวาย ตลอดจน ราก ปุ่ม ตอ เศษปลาย และกิ่งของสิ่งนั้น ๆ ไม่ว่าจะถูกตัด ทอน เลื่อย ผ่า ถาก ขุด หรือกระทำโดยประการอื่นใดป่าไม้ หมายถึง พื้นที่ที่มีพันธุ์ไม้นานาชนิด

^๖ ซัชพล ทรงสุนทรวงศ์, **มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๕๘.

^๗ ทัศนีย์ ทองสว่าง, **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๒.

^๘ นิวัติ เรืองพานิช, **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร: เฉลิมชาฎการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๔.

^๙ วิชัย เทียนน้อย, **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา, ม.ป.ป.), หน้า ๒.

^{๑๐} อำนาจ คอวนิช, **วนศาสตร์ชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: FAO คณะกองทุนจัดพิมพ์ตำราป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๗๙.

ปกคลุมอยู่ โดยมีจำนวนต้นไม้นขนาดต่าง ๆ และมีเนื้อที่กว้างขวางเพียงพอที่จะสามารถผลิตไม้หรือของป่า ซึ่งอำนวยการประโยชน์แก่มนุษย์ หรือมีอิทธิพลต่อดินฟ้าอากาศ และระบบน้ำของแต่ละท้องถิ่นที่ป่าไม้นั้น ตั้งอยู่^{๑๑}

ส่วนประกอบของป่าไม้

ป่าไม้ประกอบไปด้วยต้นไม้ซึ่งจัดเป็นอินทรีย์สารชนิดหนึ่ง ต้นไม้ประกอบด้วย เปลือกเป็นส่วนนอกสุดประกอบด้วยเซลล์ที่ตายแล้วกระพี้ ส่วนที่ถัดจากเปลือกเข้าไป จะมีสารที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตของพืช ได้แก่ แป้ง น้ำตาล และโปรตีน ทำให้ไม้เกิดเชื้อราได้ง่ายและมอดชอบกินแก่นไม้ ส่วนที่ถัดจากกระพี้ไป ใจกลางของไม้จะมีจุดหยุ่น ๆ ประเภทของไม้

ต้นไม้ที่อยู่ในป่าไม้แบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท โดยถือเอาค่าความแข็งแรงในการตัดของไม้แห้ง และความทนทานตามธรรมชาติของไม้ชนิดนั้น ๆ เป็นเกณฑ์ได้แก่ ไม้เนื้อแข็ง มีความแข็งแรงสูงกว่า ๑๐๐๐ กิโลกรัมต่อตารางเซนติเมตร มีความทนทานสูงกว่า ๖ ปี ได้แก่ ไม้เคี่ยม ไม้แอ็ก ไม้หลุมพอง ไม้เสลา ไม้สักขี้ควาย ไม้เลียงมัน ไม้รัง ไม้ยมหิน ไม้มะค่าโมง ไม้มะเกลือเลือด ไม้ประดู่ ไม้เต็ง ไม้ตะบูนดำ ไม้ตะคร้อหนาม ไม้ตะคร้อไข่ ไม้แดง ไม้ก้นกระรา ไม้เนื้อแข็งปานกลาง มีความแข็งแรง ๖๐๐ ถึง ๑๐๐๐ กิโลกรัมต่อตารางเซนติเมตร มีความทนทาน ๖ ปี ได้แก่ ไม้เหียง ไม้รักฟ้า ไม้ยุง ไม้มะค่าแต้ ไม้พลวง ไม้หนثر ไม้ตาเสือ ไม้ตะแบก ไม้ตะเคียนหนู ไม้ตะเคียนทอง ไม้กว้าว ไม้เนื้ออ่อนมีความแข็งแรงต่ำกว่า ๖๐๐ กิโลกรัมต่อตารางเซนติเมตร มีความทนทานต่ำกว่า ๒ ปี ได้แก่ ไม้อินทนิล ไม้สัก ไม้ยางแดง ไม้พะยอม ไม้พญาไม้ ไม้ทำมัง ไม้ตะบูนขาว ไม้กะบาก ไม้กระเจา ไม้กวาด^{๑๒}

สรุปความหมายของป่าไม้ได้ว่า ป่าไม้คือ สังคมของต้นไม้ และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ อันมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และปกคลุมเนื้อที่กว้างใหญ่ มีการใช้ประโยชน์จากอากาศ น้ำ และวัตถุธาตุต่าง ๆ ในดินเพื่อการเจริญเติบโต มีการสืบพันธุ์ รวมทั้งให้ผลิตผลที่จำเป็นต่อมนุษย์ป่าไม้มีคุณค่าและความสำคัญยังประโยชน์แก่มนุษยชาติ ทั้งทางตรงและทางอ้อมหลายประการ

ความสำคัญของป่าไม้

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์อื่น ๆ เพราะป่าไม้มีประโยชน์ทั้งการเป็นแหล่งวัตถุดิบของปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคสำหรับมนุษย์ และยังมีประโยชน์ในการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม ถ้าป่าไม้ถูกทำลายลงไปมาก ๆ ย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เช่น สัตว์ป่า ดิน น้ำ อากาศฯลฯ เมื่อป่าไม้

^{๑๑} ชัชพล ทรงสุนทรวงค์, มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑๘.

^{๑๒} กรมป่าไม้, การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักสารนิเทศกรมป่าไม้, ๒๕๔๘), หน้า ๔๙.

ถูกทำลาย จะส่งผลไปถึงดินและแหล่งน้ำด้วย เพราะเมื่อเผาหรือถางป่าไปแล้ว พื้นดินจะโล่งขาดพืชปกคลุม เมื่อฝนตกลงมาก็จะชะล้างหน้าดินและความอุดมสมบูรณ์ของดินไป นอกจากนั้นเมื่อขาดต้นไม้คอยดูดซับน้ำไว้ น้ำก็จะไหลบ่าท่วมบ้านเรือน และที่ลุ่มในฤดูน้ำหลากพอถึงฤดูแล้งก็ไม่มีน้ำซึมใต้ดินไว้หล่อเลี้ยงต้นน้ำลำธารทำให้แม่น้ำมีน้ำน้อย ส่งผลกระทบต่อมาถึงระบบเศรษฐกิจและสังคม เช่น การขาดแคลนน้ำในการชลประทานทำให้ทำนาไม่ได้ผลขาดน้ำมาผลิตกระแสไฟฟ้าป่าประเภทที่ไม่ผลัดใบ (Evergreen) ป่าประเภทนี้มองดูเขียวชอุ่มตลอดปี เนื่องจากต้นไม้แทบทั้งหมดที่ขึ้นอยู่เป็นประเภทที่ไม่ผลัดใบ ป่าชนิดสำคัญซึ่งจัดอยู่ในประเภทนี้ ได้แก่

๑. ป่าดงดิบ (Tropical Evergreen Forest or Rain Forest) ป่าดงดิบที่มีอยู่ทั่วไปในทุกภาคของประเทศ แต่ที่มีมากที่สุด ได้แก่ ภาคใต้และภาคตะวันออก ในบริเวณนี้มีฝนตกมากและมีความชื้นมาก ในท้องที่ภาคอื่น ป่าดงดิบมักกระจายอยู่บริเวณที่มีความชุ่มชื้นมาก ๆ เช่น ตามหุบเขาริมแม่น้ำลำธาร ห้วย แหล่งน้ำ และบนภูเขา ซึ่งสามารถแยกออกเป็นป่าดงดิบชนิดต่าง ๆ ดังนี้

๑.๑ ป่าดิบชื้น (Moist Evergreen Forest) เป็นป่ารกทึบมองดูเขียวชอุ่มตลอดปีมีพันธุ์ไม้หลายร้อยชนิดขึ้นเบียดเสียดกันอยู่มักจะพบกระจัดกระจายตั้งแต่ความสูง ๖๐๐ เมตร จากระดับน้ำทะเล ไม้ที่สำคัญก็คือ ไม้ตระกูลยางต่าง ๆ เช่น ยางนา ยางเสียน ส่วนไม้ชั้นรอง คือ พักไม้ก่อ เช่น กอน้ำ กอเดื่อย

๑.๒ ป่าดิบแล้ง (Dry Evergreen Forest) เป็นป่าที่อยู่ในพื้นที่ค่อนข้างราบมีความชุ่มชื้นน้อย เช่น ในแถบภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือมักอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ ๓๐๐-๖๐๐ เมตร ไม้ที่สำคัญได้แก่ มะค่าโมง ยางนา พยอม ตะเคียนแดง กระบากลัก และตาเสือ สวนปาล์ม

๑.๓ ป่าดิบเขา (Hill Evergreen Forest) ป่าชนิดนี้เกิดขึ้นในพื้นที่สูง ๆ หรือบนภูเขาตั้งแต่ ๑,๐๐๐ - ๑,๒๐๐ เมตร ขึ้นไปจากระดับน้ำทะเล ไม้ส่วนมากเป็นพวก Gymnosperm ได้แก่ พักไม้ซุน และสนสามพันปี นอกจากนี้ยังมีไม้ตระกูลถั่วขึ้นอยู่ พักไม้ชั้นที่สองรองลงมาได้แก่ เป้ง สะเดาช้าง และขมิ้นต้น

๒. ป่าสนเขา (Pine Forest) ป่าสนเขามักปรากฏอยู่ตามภูเขาสูงส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ซึ่งมีความสูงประมาณ ๒๐๐-๑,๘๐๐ เมตร ขึ้นไปจากระดับน้ำทะเลในภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ บางที่อาจปรากฏในพื้นที่สูง ๒๐๐-๓๐๐ เมตร จากระดับน้ำทะเลในภาคตะวันออกเฉียงใต้ ป่าสนเขามีลักษณะเป็นป่าโปร่ง ชนิดพันธุ์ไม้ที่สำคัญของป่าชนิดนี้คือ สนสองใบ และสนสามใบ ส่วนไม้ชนิดอื่นที่ขึ้นอยู่ด้วยได้แก่พันธุ์ไม้ป่าดิบเขา เช่น กอชนิดต่าง ๆ หรือพันธุ์ไม้ป่าแดงบางชนิด คือ เต็ง รัง เหียง พลวง เป็นต้น

๓. ป่าชายเลน (Mangrove Forest) บางที่เรียกว่า “ป่าเลนน้ำเค็ม” หรือป่าเลน มีต้นไม้ขึ้นหนาแน่นแต่ละชนิดมีรากค้ำยันและรากหายใจ ป่าชนิดนี้ปรากฏอยู่ตามที่ดินเลนริมทะเลหรือบริเวณปากน้ำแม่น้ำใหญ่ ๆ ซึ่งมีน้ำเค็มท่วมถึงในพื้นที่ภาคใต้มีอยู่ตามชายฝั่งทะเลทั้งสองด้าน ตามชายทะเลภาคตะวันออกมีอยู่ทุกจังหวัดแต่ที่มากที่สุดคือ บริเวณปากน้ำเวฬุ อำเภอคลอง จังหวัดจันทบุรี พันธุ์ไม้ที่ขึ้นอยู่ตามป่าชายเลน ส่วนมากเป็นพันธุ์ไม้ขนาดเล็กใช้ประโยชน์สำหรับการเผาถ่านและทำฟืนไม้ชนิดที่สำคัญ คือ โกงกาง ประสักถั่วขาว ถั่วขาว โปรง ตะบูน แสมทะเล ลำพูและลำแพน ฯลฯ ส่วนไม้พื้นล่างมักเป็นพวกโปรงทะเลเหียงอกปลายหมอ ปอทะเล และเป้ง เป็นต้น^{๑๓}

สรุปความสำคัญของป่าไม้ ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์อื่น ๆ เพราะป่าไม้มีประโยชน์ทั้งการเป็นแหล่งวัตถุดิบของปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคสำหรับมนุษย์ และยังมีประโยชน์ในการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม

การอนุรักษ์ป่าไม้ในมุมมองของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญกับเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้เน้นถึงการพึ่งพาอาศัยกัน สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งก็คือความรู้สึกที่พึ่งพาต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ มนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลายความรู้สึกที่พึ่งพาเหล่านี้เป็นประโยชน์ที่เอื้ออำนวยซึ่งกันและกัน

การอนุรักษ์ป่าไม้ที่ยั่งยืนด้วยคำสอนของพระพุทธศาสนามีแนวทางการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนด้วยหลักไตรสิกขา ดังนี้

๑. ศีล ข้อปฏิบัติตนขั้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนา เพื่อควบคุมความประพฤติทางกายและวาจา ไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น มีวินัยในตนเอง และประกอบอาชีพที่สุจริต มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูล สร้างสรรค์และส่งเสริมสันติสุขและในการแก้ปัญหาในด้านสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน

๒. สมภาณี เป็นการฝึกอบรมด้านจิตใจ ให้มีจิตสำนึกที่ดีและสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิตสมรรถภาพจิต และสุขภาพจิตที่ดี กล่าวคือการมีจิตใจที่มีคุณธรรม เมตตาต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคมตระหนักในคุณธรรมของการพัฒนาจิตใจ โดยอาศัยธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม ด้วยการ ปฏิบัติธรรมการบำเพ็ญสมาธิภาวนา

๓. ปัญญา การฝึกอบรมด้านปัญญาอีกทั้งยังทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจและวางแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหาด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ ซึ่งสามารถเข้าใจเหตุผล มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่มีอคติ เคลือบแฝง เป็นอิสระจากการครอบงำของ

^{๑๓} พระมหาวิเศษ ปญฺญาวชิโร, “พุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓). หน้า ๔๙.

กิเลส เป็นอยู่ด้วยความรู้เท่าทันธรรมชาติของโลกและ สิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติ โดยใช้ปัญญาในการกระทำ สิ่งที่เป็นประโยชน์และใช้ในการแก้ปัญหา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^{๑๔} ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืน ตามแนววิถีสู่พุทธ ก็คือการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาในเบื้องต้น มีการควบคุมความประพฤติด้วยการสร้าง วินัยให้กับตนเองและชุมชนด้วยศีลถ้าทุกคนมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างที่ควรจะเป็นแล้ว จึงต้องมีการสร้างกตีกาหรือวินัยในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ทั้งพฤติกรรมทางกาย และวาจา ซึ่งศีลสังวรนี้จะช่วยระมัดระวังและควบคุม ลงโทษ ผู้ที่ฝ่าฝืน จึงต้องเป็นความร่วมมือกัน ระหว่างรัฐ ชุมชน และศาสนาในการสร้างกตีกาด้วยกัน^{๑๕}

กล่าวโดยสรุป แนวทางการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญาควบคุมความ ประพฤติด้วยการสร้างวินัยให้กับตนเองและชุมชนด้วยศีลถ้าทุกคนมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่อง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่าง ที่ควรจะเป็นแล้ว จึงต้องมีการสร้างกตีกาหรือวินัยในการใช้ ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งศีลจะช่วยระมัดระวังควบคุม ผู้ที่ฝ่าฝืน ปลุกจิตสำนึก และสร้างภูมิคุ้มกันด้วยปัญญา

ความสัมพันธ์ของป่าไม้กับพระพุทธศาสนา

ในประวัติศาสตร์พุทธศาสนาได้พบว่า พระพุทธเจ้าและพระสาวกมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ มาโดยตลอดเห็นได้จากพระองค์ประสูติ ตรัสรู้ ปรีณิพพาน สถานที่แสดงธรรมล้วนอยู่ในป่า ดังจะเห็นได้ใน พุทธประวัติ คือตอนที่ทรงแสวงหาที่จะบำเพ็ญเพียรเพื่อโพธิญาณ ซึ่งพูดถึงธรรมชาติว่า^{๑๖} “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรานั้น เมื่อยังเป็นผู้แสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล ขณะที่แสวงหาทางประเสริฐแห่งสันติ อันยอดเยี่ยม เทียบจาริกไปในมคธชนบทโดยลำดับ ดำเนินมาถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ได้เห็นภูมิภาคอันรื่นรมย์ มีไพรสมณฑลน่าชื่นบานใจ มีแม่น้ำไหลใสเย็น มีทำน้างามสะอาดตา น่ารื่นรมย์ ทั้งมีโคจรคามตั้งอยู่โดยรอบ” จึงคิดว่า ภูมิภาคเป็นที่น่ารื่นรมย์หนอ ไพรสมณฑลที่น่าชื่นบานใจ แม่น้ำก็ไหลใสเย็น มีทำน้างามสะอาดตา น่ารื่นรมย์ ทั้งมีโคจรคามตั้งอยู่โดยรอบ เป็นที่เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรของกุลบุตรผู้ต้องการบำเพ็ญเพียร เราจึงนั่ง ณ ที่นั้น ด้วยคิดว่า ที่นี่ละเหมาะที่จะบำเพ็ญเพียร

^{๑๔} ปริญญา นุดาลัยและคณะ, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการการสัมมนาเพื่อการอนุรักษ์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๖.

^{๑๕} พระครูพิพิธธรรม, “แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท: กรณีมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน”, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๘) : หน้า ๔๐.

^{๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๑๙/๓๒๒.

พุทธบัญญัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

๑) ทรงบัญญัติเป็นระบบที่สอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป ดังที่พระองค์ทรงบัญญัติ สิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุขุดดิน ตัดต้นไม้ ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะลงบนของเขียว^{๑๗} สิกขาบทเหล่านี้ได้สร้างจิตสำนึกให้แก่ภิกษุสามเณรและเป็นแบบอย่างให้กับผู้พบเห็นการที่ภิกษุไม่ตัดต้นไม้ย่อมช่วยรักษาความสมดุลทางธรรมชาติได้มากมาย เพราะสิ่งมีชีวิตที่อาศัยต้นไม้ตั้งแต่รากถึงยอดมืออยู่อย่างชุกชุม เช่น สัตว์จำพวกแมลง หนอน ผีเสื้อ เป็นต้น ต่างก็อาศัยต้นไม้เป็นเสมือนบ้านของพวกมัน เป็นที่หลบภัย เป็นที่พักผ่อน ยิ่งต้นไม้ใหญ่เท่าไรก็ยังมีสัตว์อาศัยมากเท่านั้นต้นไม้เป็นห่วงโซ่อาหารที่หมุนเวียนหล่อเลี้ยงชีวิตทั้งของคนและสัตว์ พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายผลไม้ตามป่าเป็นอาหารยังชีพ ภาพที่คนและสัตว์อาศัยป่าไม้^{๑๘}

ดังนั้น พุทธบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรป่าไม้เป็นสิ่งที่ใช้แล้วหมดไป จึงควรอย่างยิ่งที่จะอนุรักษ์รักษาไว้ ใช้อย่างรู้คุณค่า ไม่ใช่ทรัพยากรฟุ่มเฟือย ทำให้ป่าไม้อุดมสมบูรณ์ตลอดไป

๒) ทรงบัญญัติเป็นกฎระเบียบเพื่อให้พระสงฆ์ปฏิบัติเข้ากับป่าไม้

พระพุทธเจ้าทรงรู้ความจริงของกฎธรรมชาติ พระองค์ทรงบัญญัติพระวินัย ให้มีความสอดคล้องเกื้อกูลต่อกันตลอด ดังที่พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทเรื่อง ห้ามเผาป่า เรื่องการห้ามเผาป่าเกิดมาจากภิกษุกลุ่มหนึ่งชอบจุดไฟเผาหญ้า ประชาชนที่เห็นก็คิดเตียนว่าเหมือนกับคนเผาป่า ซึ่งเป็นการไม่เหมาะสมแก่ความเป็นสมณะผู้รักสงบ เมื่อความทราบถึงพระพุทธองค์จึงมีพุทธบัญญัติห้ามเผาใบไม้ใบหญ้าไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลายภิกษุไม่พึงเผาใบไม้ใบหญ้า รูปใดเผา ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๑๙} สมัยนั้นวิหารแห่งหนึ่ง มีหญ้าขึ้นรกรากถูกไฟป่าไหม้ทั้งที่เหล่าภิกษุเห็นไฟป่าลามมาแต่ไกลก็ไม่กล้าที่จะจุดไฟรับ เพื่อเป็นแนวป้องกันไฟป่า เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องราวจึงมีพุทธบัญญัติว่า “ภิกษุทั้งหลายเรานุญาตไว้ในเมื่อเห็นไฟป่าไหม้ไหลลามมาให้จุดไฟรับเพื่อเป็นแนวป้องกันได้”^{๒๐} ดังนั้น สิกขาบทนี้ เป็นสิกขาบทที่ป้องกันไม่ให้ภิกษุเผาใบไม้ เผาต้นไม้ในป่า เพราะไม่เหมาะสมต่อเพศสมณะ เว้นแต่ว่าเป็นการเผาเพื่อแนวป้องกันไฟป่าสามารถทำได้

พุทธบัญญัติสิกขาบทที่ ๓ เกี่ยวกับการห้ามภิกษุถ่ายอุจจาระ ถ่ายปัสสาวะ หรือบ้วนขะชะ ลงบนของสดเขียว^{๒๑} (ต้นไม้) เพื่อไม่ให้เป็นการทำลายป่าไม้ และไม่เป็นที่ติเตียนของผู้พบเห็น แม้ในเรื่อง

^{๑๗} วิมหา. (ไทย) ๒/๘๗๗/๕๖๙.

^{๑๘} ประพันธ์ ศุภร, “วินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม”, ใน พระมหาพรหมชา ธรรมมหาโส, พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๔๒๖.

^{๑๙} วิ.จ. (ไทย) ๗/๑๗๖/๖๘.

^{๒๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๗๗/๖๙.

^{๒๑} วิมหา. (ไทย) ๒/๘๗๗/๕๖๖.

เกี่ยวกับการจำพรรษา เมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูก พระพุทธองค์ทรงบัญญัติให้พระภิกษุอยู่จำพรรษาเป็นเวลา ๓ เดือน ไม่ให้ภิกษุจาริกไปในที่ต่าง ๆ เว้นแต่มีกิจจำเป็นจริง ๆ ก็สามารถไปได้แต่ต้องไม่เกิน ๗ วัน (สัตตาทกณียะ)^{๒๒} เพื่อป้องกันไม่ให้ภิกษุไปเหยียบย่ำพืชพรรณที่ชาวบ้านปลูกไว้ และห้ามไม่ให้ภิกษุก่อไฟในป่าเพราะจะทำให้เกิดไฟไหม้และป่าเสียหายได้แต่สามารถก่อไฟเพื่อเป็นแนวป้องกันไฟป่าได้^{๒๓} เป็นการรักษาป่าไว้และป้องกันไม่ให้ไฟไหม้ป่าด้วยและทำให้ภิกษุสงฆ์รู้จักดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้

พุทธบัญญัติที่เกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ ล้วนแต่มีผลทำให้ภิกษุสงฆ์อยู่ร่วมกันกับป่าไม้อย่างสงบสุข ดังนั้นพุทธบัญญัติกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน โดยการเน้นให้พระสงฆ์ปฏิบัติตามพุทธบัญญัติอย่างเคร่งครัดและมีศีลที่บริสุทธิ์ พระพุทธเจ้าเล็งเห็นความสำคัญของป่าไม้จะบัญญัติสิกขาบทเกี่ยวกับป่าไม้แต่ละข้อต้องคำนึงถึงวินัยและธรรมชาติให้มีความสอดคล้องเกื้อกูลกัน เพื่อไม่ให้เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม ให้พระสงฆ์ดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ให้อุดมสมบูรณ์

เมื่อพระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยโดยเคร่งครัดย่อมเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ ดำเนินชีวิตไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียน ไม่ทำลายชีวิตใคร ๆ หากมุ่งดำเนินชีวิตเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์เป็นที่ตั้ง พระวินัยย่อมฝึกคนที่มีจิตแข็งกระด้างให้มีจิตใจประกอบด้วยเมตตา เช่น พระอุทายีในสมัยที่ยังไม่ได้บวชเคยเป็นนักยิงธนูและไม่ชอบอิกา ครั้นมาบวชในพระพุทธศาสนาได้อำกาทายเป็นจำนวนมาก จึงเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุจงใจปลงชีวิตสัตว์ จะเห็นได้ว่า พระวินัยได้ช่วยการบำบัดบุคคลที่มีจิตใจโหดร้ายให้เป็นผู้มีจิตใจประกอบด้วยเมตตาได้ และเป็นการช่วยอนุรักษ์สัตว์ไม่ให้ถูกเบียดเบียน หรือถูกฆ่า พระพุทธศาสนาเปิดโอกาสให้ทุกคนได้พัฒนาศักยภาพของตัวเอง ไม่แบ่งชั้นวรรณะ เมื่อฝึกตนเองไปตามขั้นตอนตามพระวินัยแล้วย่อมเป็นผู้ที่สมควรแก่การกราบไหว้บูชา น่าเลื่อมใส ดังที่พระสารีบุตรเถระได้เห็นการสำรวมอินทรีย์ เห็นกิริยามารยาทที่น่าเลื่อมใสของพระอัสสชิ ก็เกิดศรัทธาเลื่อมใสจึงเข้าไปสนทนาธรรมและได้ฟังธรรมจากพระอัสสชิ จนท่านได้บรรลุธรรมเบื้องต้น (เป็นพระโสดาบัน) จากนั้นท่านได้ตามไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและขออุปสมบทกับพระพุทธเจ้า ต่อมาท่านได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีปัญญามากเกือบเท่าพระพุทธเจ้าและเป็นการสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงนับได้ว่าพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติตามพระวินัยย่อมเป็นผู้นำเลื่อมใสมาซึ่งศรัทธา เป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อคนทั่วไป เมื่อได้กัลยาณมิตรที่ดีย่อมเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาตนเองให้เป็นที่ยอมรับของสังคม^{๒๔} พระสารีบุตรท่านก็ได้รับโอกาสนี้

^{๒๒} วิ.มหา. (ไทย) ๔/๒๐๗-๒๐๘/๗๓-๒๗๔.

^{๒๓} วิ.จุ. (ไทย) ๗/๑๗๖/๖๘.

^{๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), คนไทยกับป่า, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๗๙.

สิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แต่ละข้อ ล้วนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังบัญญัติว่า “ภิกษุพราหมณ์ของเขี้ยว ซึ่งอยู่กับที่ ให้หลุดจากที่ ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๒๕} สาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติอาบัตินี้เนื่องจากครั้งหนึ่งภิกษุชาวเมืองอาฬวีทำการก่อสร้าง จิงขุดดินบ้าง ใช้ให้ผู้อื่นขุดบ้าง ชาวบ้านเห็นก็ติเตียนว่าผิดประเพณีนิยมของสมณะ เป็นไปได้ว่าพระพุทธองค์ไม่ประสงค์จะให้ภิกษุทำผิดประเพณีของท้องถิ่น อันจะเป็นเหตุให้ผู้คนเสื่อมศรัทธาในภิกษุสงฆ์ จึงทรงสั่งห้ามภิกษุตัดต้นไม้ สิกขาบทเหล่านี้ได้สร้างจิตสำนึกให้แก่ภิกษุสามเณรและเป็นแบบอย่างให้กับชาวบ้านเป็นอย่างดี การที่ภิกษุไม่ตัดต้นไม้ย่อมช่วยรักษาความสมดุลทางธรรมชาติได้มากมาย เพราะสิ่งมีชีวิตที่อาศัยต้นไม้ตั้งแต่รากถึงยอดมีอยู่อย่างชุกชุม เช่น สัตว์จำพวกแมลง หนอน ผีเสื้อ เป็นต้น ต่างก็อาศัยต้นไม้เป็นเสมือนบ้านของพวกมัน เป็นที่หลบภัย เป็นที่พักผ่อน ยิ่งต้นไม้ใหญ่เท่าไรก็ยิ่งมีสัตว์อาศัยมากเท่านั้น ต้นไม้เป็นห่วงโซ่อาหารที่หมุนเวียนหล่อเลี้ยงชีวิตทั้งของคนและสัตว์ พระพุทธองค์ต้องอาศัยผักและผลไม้ตามป่าเป็นอาหารยังชีพ ภาพที่คนและสัตว์อาศัยป่าไม้ และต้นไม้มีให้เห็นในชาดกมากมาย บางครั้งก็เก็บมาทำอาหาร เช่น ฤๅษีเก็บใบหมากเฒ่ามาหนึ่งเป็นอาหาร ดังนั้นพระวินัยที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงนับว่ามีประโยชน์มากทั้งแก่คนและสัตว์

กล่าวโดยสรุป พระวินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นการเน้นย้ำให้พระสงฆ์มองเห็นสาระสำคัญของพระวินัยแต่ละข้อที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้พระสงฆ์ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องประยุกต์พระวินัยมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยเน้นให้ศึกษาปริบทของสังคมสมัยพุทธกาลแล้วนำมาเปรียบเทียบกับสมัยปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าและพระสาวกล้วนใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ไม่ทำลายระบบนิเวศวิทยา ทั้งยังบัญญัติพระวินัยให้เกื้อกูลต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแม้ประชาชนเองต่างก็มองเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

บทสรุป

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์อื่น ๆ เพราะป่าไม้มีประโยชน์ทั้งการเป็นแหล่งวัตถุดิบของปัจจัยสี่ คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคสำหรับมนุษย์ และยังมีประโยชน์ในการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อมถ้าป่าไม้ถูกทำลายลงไปมากย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เช่น สัตว์ป่าดินน้ำ อากาศ ฯลฯ ดังคำสอนในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับเรื่องป่าล้วนสนับสนุนให้บุคคลดำรงชีวิตอย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อยเพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ทำให้เกิดความเข้าใจต่อสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเรา แนวทางการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืน

^{๒๕} ภูตคามวรรค สิกขาบทที่ ๑ พระไตรปิฎก ฉบับหลวง เล่มที่ ๒ ข้อที่ ๓๕๔-๓๕๕ หน้า ๓๔๗-๓๔๘.

ด้วยหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญาควบคุมความประพฤติด้วยการสร้างวินัยให้กับตนเองและชุมชน ด้วยศีลถ้าทุกคนมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างที่เราจะเป็นแล้ว จึงต้องมีการสร้างกติกาก่อวินัยในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน

บรรณานุกรม

- กรมป่าไม้. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักสารนิเทศกรมป่าไม้, ๒๕๔๘.
- เกษม จันทรแก้ว. วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔.
- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. บันทึกการเสวนา “เวทีทิศทางไท” เรื่อง พุทธศาสนากับการเยียวยาธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๖.
- ชัยพล ทรงสุนทรวงศ์. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- ชัยพล ทรงสุนทรวงศ์. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- ทัศนีย์ ทองสว่าง. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์. ๒๕๓๓.
- นิวัติ เรืองพานิช. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: เฉลิมชานุการพิมพ์, ๒๕๒๘.
- ประพันธ์ ศุภสร. “วินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม”. ใน พระมหามหาราช ธรรมมหาโส. พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด. ๒๕๔๕.
- ประเวศ อินทองปาน. พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ ภาควิชาปรัชญาและศาสนา: กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๕.
- ปริญญาน นุดาลัยและคณะ. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการการสัมมนาเพื่อการอนุรักษ์, ๒๕๓๖.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). คนไทยกับป่า. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๑.
- พระครูพิพิธจารุธรรม. “แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท: กรณีมูลนิธิฮักเมื่องน่าน”. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม. ๒๕๕๘) : ๔๐.

พระมหาวิเศษ ปญญาวชิโร. “พุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้”. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต.

บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๔๓.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

วิชัย เทียนน้อย. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา. ม.ป.ป..

สมจันท์ ศรีปรัชานนท์, นพดล อินทรเสนา “การบริหารจัดการเชิงพุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ

แนวพุทธของพระสงฆ์ในจังหวัดลำปาง”. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-

ราชวิทยาลัย: วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, ๒๕๕๘.

อำนวย คอวนิช. วนศาสตร์ชุมชน. กรุงเทพมหานคร: FAO คณะกองทุนจัดพิมพ์ตำราป่าไม้ คณะวนศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๐.

อู่แก้ว ประกอบไวยทยกิจ. บีเวอร์ มนุษย์-ระบบนิเวศและสภาพนิเวศในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร:

ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๑.